ARHIVA DE FOLCLOR A MOLDOVEI ŞI BUCOVINEI ŞI TIPOLOGIILE RITURILOR DE TRECERE

IOANA REPCIUC*

Nevoia de tipologie

Necesitatea marilor tipologii etnofolclorice s-a simțit pe plan internațional în momentul în care specialiştii au observat acumularea unui inventar bogat de documente rezultate din corespondență sau din anchete de teren datorate folcloriştilor amatori şi profesionişti de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Această situație a condus la crearea, mai ales în Europa, a unor arhive-instituții ale căror sarcini au fost eşalonarea, clasificarea şi apoi publicarea materialului avut la dispoziție (Rogan 2012: 610–612). Primele metode de ordonare a materialelor respective au apărut prin simpla adaptare a celor consacrate în ştiințe naturale ca geografia şi biologia.

În funcție de diferitele unghiuri de investigare a folclorului, cum au fost metoda evoluționistă, cea istorico-geografică, cea structuralistă sau cea funcționalistă, interpretarea materialului folcloric a fost ghidată fie de probarea asemănării societăților exotice şi a celor folclorice, fie de reconstituirea unor origini îndepărtate ale literaturii sacre, fie de identificarea structurilor originare sau de configurarea unui sistem de funcții sociale. Spre deosebire de aceste orientări cu miză predeterminată, tipologizarea conținuturilor folclorice poate fi fără îndoială văzută ca o fază avansată a disciplinei şi care reprezintă un scop în sine. La fel ca alternativa lor cartografică – atlasele etnografice –, tipologiile folclorice şi-au propus să pună la dispoziția publicului o aranjare obiectivă a materialului din arhive, operație în care implicarea cercetătorului responsabil de această etapă finală a procesului de valorificare a cercetărilor de teren să fie cât mai redusă.

Însă până la momentul tipologiei, disciplina a beneficiat de experiența acumulată prin experimentarea altor modalități de înregistrare şi dispunere a informațiilor brute. Una dintre cele mai importante experiențe din domeniul

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

ALIL, t. LV, 2015, Bucureşti, p. 99–111

BDD-A25165 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:10:53 UTC)

structurilor cumulative a fost cea din domeniul basmului, pentru studierea căruia specialiştii au alcătuit succesiv sau concomitent o tipologie universală, un index alfabetic de motive şi o enciclopedie generală. Făcând o analiză a principalelor metode de publicare a rezultatelor culese prin chestionare şi anchete de teren, Arnold Van Gennep observă că folcloriştii s-au îndreptat cu precădere spre trei tipuri de structuri: cea literară, cea lexicografică şi cea cartografică (Van Gennep 1998: 68). Marele folclorist francez remarcă preferința autorilor de sinteze etnografice din vremea sa pentru lexicografia etnografică, metodă pe care el însă nu tinde să o considere suficientă pentru respectarea logicii interne a culturii populare: „O știință nu trebuie să fie adusă la starea de fişe puse una peste alta în funcție de ordinea cea mai formală – cea a alfabetului" (*ibidem*: 71). Opinia autorului francez este că o astfel de aranjare obligă la o decupare arbitrară a întregului în fragmente, şi anume a ritului în componentele sale.

În cadrul ştiinţelor etnologice româneşti, cel care a introdus în discuție necesitatea tipologiilor a fost D. Caracostea. În calitatea sa de preşedinte al Secției literare a Academiei Române, el susține începând cu 1948 un proiect de tipologizare a baladei populare, care ar fi urmat să fie adaptată apoi pentru alte specii folclorice, pentru ca în viitor să rezulte ceea ce academicianul numea *Corpus carminum Romaniae*. Caracostea a fost un consecvent promotor al tipologiilor folclorice în mediul românesc de specialitate, fiindcă vedea în această manieră de valorificare a informației etnofolclorice problema şi reuşita de bază a studiilor de folclor internațional:

> „Știința este un corp de cunoştinţe organizate. Pentru a putea stăpâni multilateralitatea faptelor şi problemelor indicate, este nevoie de altceva: mai mult decât exacta pătrundere a fiecărei creațiuni, avem nevoie de concepte coordonatoare şi de un sistem de relațiuni cerut de natura materialului" (Caracostea, Bîrlea 1971: 19–20).

O astfel de sondare a conținutului înseamnă o depăşire a metodei filologice în sensul ei îngust, care restrângea analiza la expresie, la structura morfologică a materialului": „ea poate stabili numai identități de formă, scheme comune, dar ceea ce se petrece subteran îi scapă" (Bîrlea 1969: 158). Spre deosebire de filolog, folcloristul ar trebui să cerceteze variantele formale în contextul lor, în legătură cu acel context real de performare al textelor folclorice.

În ultimul capitol din *Metodologia de cercetare a folclorului*, Ovidiu Bîrlea atrăgea atenția că în stadiul contemporan lui din istoria disciplinei mai erau încă multe instrumente de lucru care trebuiau realizate. Dintre acestea, folcloristul bucureştean aştepta cu interes redactarea tipologiilor de specii folclorice în cadrul cărora contextul folcloric – obiceiul – să reprezinte o componentă obligatorie: „Abia întocmirea acestora, cu profil exhaustiv asupra a ceea ce s-a cules până acum, va constitui baza necesară pentru abordarea monografică a genurilor şi speciilor folclorice în totalitatea problemelor ce se cer rezolvate" (*ibidem*: 192).

BDD-A25165 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:10:53 UTC)

Ca şi în spațiul etnologiei europene, planuri pentru construirea unor lucrări cu caracter general care să ofere o bază pentru cercetările etnofolclorice româneşti au existat de timpuriu. Încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea, Lazăr Şăineanu vorbea despre un *Corpus al literaturii orale*. Proiectele de anvergură ale şcolii monografice conduse de D. Gusti au inclus de asemenea planuri pentru atlase etnografice, lingvistice, istorice, antropologice, demografice, sociologice. În 1946, pe când era directorul Secției de etnografie a Institutului de Cercetări Balcanice din Bucureşti, Petru Caraman a inclus în planul instituției alcătuirea unui atlas etnografic (Ciubotaru I.H. 2015: 290). Dar abia începând cu anii '70 a devenit posibilă demararea acțiunilor de acest gen în cadrul Institutului de Etnografie şi Folclor „Constantin Brăiloiu" din Bucureşti. Sub conducerea profesorului Mihai Pop, erau propuse instrumente fundamentale pentru folcloristica autohtonă cu baze ştiințifice: *Corpusul folclorului românesc*, *Bibliografia generală a etnografiei şi folclorului*, *Tipologiile folclorice*, *Atlasul etnografic român*. Acest din urmă proiect avea să implice în mod consistent colectivul de etnografi bucureşteni care vor completa documentația existentă pentru societatea rurală românească din anul 1900 cu noi şi extinse cercetări de teren în 536 de localități din toate zonele României. În afară de publicarea cartografică a informației colectate, cercetătorii coordonați de Ion Ghinoiu vor alcătui un „Corpus de documente etnografice", prevăzut să fie publicat în 20 de volume în funcție de regiunile istorice ale țării.

Însă prima tipologie etnofolclorică din mediul academic românesc va avea la bază datele etnografice ale primei generații de folcloriști şi va fi redactată de Ion Muşlea şi Ovidiu Bîrlea pe baza răspunsurilor la chestionarele lui Hasdeu. Factura unică a acestei lucrări este subliniată de Bîrlea în opoziție cu alte inventarieri de documente etnografice: „Lucrarea nu este nici un repertoriu, nici un dicționar folcloric, ci o tipologie, deoarece datele au fost grupate tematic, reconstituind scheletul fiecărui fapt şi arătându-i-se stufozitatea, de la aspectele cele mai frecvente până la cele singulare" (Muşlea, Bîrlea 1970: 6). Diferența dintre o operă de interpretare etnologică şi gradul zero al tipologiei poate fi evidențiată prin comparația între modul în care Hasdeu făcuse publice informații excerptate din răspunsurile la chestionare în articolele din dicționarul *Etymologicum magnum Romaniae* şi aceeaşi sursă tratată în tipologia lui Muşlea şi Bîrlea. Astfel, lucrarea rezultată din colaborarea celor doi folcloriști este o tipologie generală a folclorului românesc, în sensul că ea include referiri la aproape toate genurile şi speciile literaturii folclorice, obiceiuri calendaristice şi familiale, demonologie populară etc.

În *Cuvântul-înainte* la ediția din 2010 a tipologiei, revizuită şi întregită de Ioan I. Muşlea, Ion Taloş subliniază continuarea acestei întreprinderi monumentale prin tipologiile speciilor folclorice care au rezultat din anchetele pentru alcătuirea *Atlasului etnografic român* şi care au constituit *Colecția Națională de Folclor* (Taloş 2010: 5) în afară de proiectele finalizate şi publicate de folcloriştii bucureşteni, închinate snoavelor (Sabina C. Stroescu, 1969), colindei (Monica Brătulescu, 1981), cântecului epic eroic (Alexandru I Amzulescu, 1981) şi baladei

BDD-A25165 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:10:53 UTC)

familiale (Alexandru I. Amzulescu, 1983), legendei (Tony Brill, 2005–2006) ş.a. Din păcate, proiectele de tipologizare a obiceiurilor româneşti în viziunea cercetătorilor de la institutul de profil din Bucureşti sunt încă în manuscris; acestea privesc obiceiurile de naştere, poezia ritualului funebru, textele ceremoniale premaritale (Ispas, Coatu 2006: 192).

Tipologiile Arhivei de Folclor a Moldovei şi Bucovinei în context naţional

Până la apariţia tipologiilor Arhivei de Folclor a Moldovei şi Bucovinei (AFMB), folclorul din Moldova şi Bucovina era cunoscut parţial datorită informaţiilor colectate prin câteva proiecte naţionale de investigare a vieţii rituale autohtone: răspunsurile la chestionarele alcătuite de B.P. Hasdeu şi Nicolae Densuşianu, Fondul „Ion Muşlea" din Arhiva de Folclor a Academiei Române din Cluj, şi, în final, colecţiile Arhivei Naţionale de Folclor din cadrul Institutului de Etnografie şi Folclor. La aceste surse se adaugă cele generate de eforturile unor intelectuali locali concentrate în jurul revistelor etnografice „Şezătoarea", „Ion Creangă", „Tudor Pamfile", precum şi cele din volumele individuale din colecţia „Din vieaţa poporului român". Totuşi, împânzirea laxă a punctelor de anchetă de unde provin aceste date lasă o impresie de inconsistenţă şi, inevitabil, unele zone sunt mai bine puse în evidenţă decât altele.

Un proiect salutar de studiere a obiceiurilor în care sunt integrate şi fapte din Moldova va apărea în cadrul Institutului „Arhiva de Folclor" din Cluj al Academiei. Volumul din 1988 realizat de Ion Cuceu şi Maria Cuceu sintetizează informaţia referitoare la obiceiul *Paparudei* din spaţiul etnografic românesc. Este de reţinut că autorii admit în prefaţă dificultatea unei astfel de întreprinderi de catalogare tipologică cvasiexhaustivă a motivelor rituale, dar şi relevanţa instrumentală pentru cercul de specialişti:

> „Tipologizarea informaţiei etnografico-folclorice reprezintă o treaptă de neocolit în studierea obiceiurilor, o operaţiune majoră, deosebit de complexă, ce marchează de regulă, pragul important în procesul de conceptualizare şi maturizare în ştiinţă. […] Lucrările de acest fel cer, înainte de toate, pasiune şi dăruire, muncă îndelung răbdătoare în scotocirea şi scoaterea la lumină a întregii informaţii asupra unei teme, după care sunt necesare demersuri repetate în găsirea celor mai adecvate şi mai revelatoare modalităţi de indexare a acesteia. Nu există, de multe ori, nici jalonări teoretico-metodologice şi nici modele cât de cât viabile, mai ales pentru domeniul atât de puţin cercetat încă al obiceiurilor populare" (Cuceu I., Cuceu M. 1988: 5).

Cercetătorii clujeni se vor remarca într-adevăr prin promovarea necesităţii tipologiilor pe piaţa proiectelor instituţionale din etnologia românească. Ion Cuceu subliniază în mod consecvent că acestea sunt lucrări sintetizatoare şi abstractive necesare pentru cunoaşterea aprofundată a faptelor de cultură populară, pentru

BDD-A25165 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:10:53 UTC)

evaluarea difuziunii spațiale a unor motive şi teme, pentru redarea morfologiei fenomenelor, „pentru a se face lumină în hățişul informației debordante" (Cuceu I. 2000: 51). Este de aşteptat astfel ca în cadrul institutului etnologic din Cluj-Napoca să se concretizeze viitoare proiecte de anvergură atât de necesare disciplinei autohtone care să privească şi obiceiurile din ciclul vieții. Importanți paşi au fost făcuți prin adunarea şi publicarea componentei textuale a obiceiurilor de nuntă (orații, cântece rituale) (Cuceu I. *et alii* 2005, 2007, 2008).

Demn de luat în considerare este proiectul Institutului de Etnografie şi Folclor din Bucureşti de publicare a corpusului de documente etnografice rezultat în urma anchetelor pentru realizarea *Atlasului etnografic român*. Acesta se doreşte explicit o continuare a inițiativelor lui Muşlea şi Bîrlea din 1970 şi a lui A. Fochi din 1976, după cum observă coordonatorul Ion Ghinoiu în introducerea la primul volum al seriei ce tratează sărbătorile şi obiceiurile din Oltenia. Cartea apărută în 2001 debutează cu prezentarea sinoptică a obiceiurilor din ciclul familial, dar autorii nu-şi subordonează descrierea schemei riturilor de trecere consacrate de Arnold Van Gennep. În schimb, Ion Ghinoiu preferă o sistematizare inspirată de metafora vegetală a încrengăturilor şi subîncrengăturilor riturilor, care se prelungesc până la nivelul ultim al „fructelor arborelui creației genuine" (*Sărbători şi obiceiuri* 2001: XVIII–XIX).

În cadrul Departamentului de etnologie al Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide" al Academiei Române, Filiala Iaşi, crearea premiselor teoretice şi metodologice ale unui proiect de cercetare extensivă a ținut cont de reuşitele notorii ale înaintaşilor din domeniul românesc, de corpusurile deja existente, de marile proiecte de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi de cele din perioada interbelică. Instrumentul care avea să stimuleze culegerea eficientă a fost *Chestionarul etnografic şi folcloric general*, redactat de Ion H. Ciubotaru, în 1970, care, „față de instrumentele de lucru similare, […] se individualizează prin însăşi structura sa: are un caracter general şi urmăreşte realizarea unei cercetări de tip monografic" (Ciubotaru I.H. 2011: 211). Faza prospectivă a anchetei prin corespondență a fost urmată de cea a anchetelor directe, dusă la bun sfârşit de cercetătorii din cadrul departamentului: Ion H. Ciubotaru, Silvia Ciubotaru, Lucia Berdan şi Lucia Cireş, cărora li s-au adăugat pe parcurs numeroşi colaboratori externi.

S-a constituit astfel o bază de documente inedite, reprezentative pentru momentul când au fost culese şi locul de unde au fost înregistrate, dar valoarea definitorie a informațiilor va fi dovedită de punerea lor în comun şi participarea la radiografierea vieții tradiționale de pe întreaga arie etnofolclorică moldovenească. Astfel, s-a înțeles repede că operațiile complexe ale sondării terenului şi arhivării rezultatelor conform unui sistem de criterii geografice şi tematice nu a fost suficientă. O sursă de inspirație pentru declanşarea fazei următoare din existența Arhivei de Folclor a Moldovei şi Bucovinei a fost viziunea întemeietoare a profesorului Petru Caraman, care, atunci când fusese directorul Secției de

BDD-A25165 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:10:53 UTC)

Etnografie şi Folclor din cadrul Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice din Bucureşti, făcuse planuri pentru materializarea iniţialei acumulări de fapte: „Simpla adunare, descriere şi clasificare a documentelor din domeniul civilizaţiei tradiţionale nu era suficientă. Ele trebuiau puse, de îndată, în slujba unei idei" (Ciubotaru I.H. 2008: 247).

Astfel, informaţii din bogatul fond de documente etnologice care va rezulta în urma anchetelor indirecte şi directe, desfăşurate în deceniul de după publicarea chestionarului, au fost publicate în seria „Caietele Arhivei de Folclor" (1979–1991). Cele unsprezece volume rezultate au fost dedicate cu precădere alcătuirii unor monografii tematice şi corpusuri de texte ale speciilor folclorice (cântecul liric, strigătura, balada, descântecul, colinda, texte diverse din colecţia de folclor a lui Petru Caraman), comentate şi clasificate conform unor criterii estetice şi funcţionale. În afara acestora, în volumul din 1988 al seriei, alcătuit de Ion H. Ciubotaru şi Silvia Ciubotaru, au fost analizate ornamentele tradiţionale din Moldova de pe cusături şi ţesături. Nu lipseşte din colecţie un exemplu de tratare monografică a unei regiuni; Ion H. Ciubotaru alege să dedice o cercetare specială Văii Şomuzului Mare (1991), un teritoriu de trecere între Moldova şi Ardeal cu trăsături istorice complexe. Acelaşi autor pune şi bazele cercetării integrate a obiceiurilor din ciclul familial prin lucrarea *Folclorul obiceiurilor familiale din Moldova (Marea Trecere)* apărută în 1986. Ion H. Ciubotaru propune aici o structură ce îmbină tratarea tipologică a componentei etnografice şi analiza literaturii populare corespondente ceremonialului funebru. Într-un alt volum din 1999, cercetătorul va raporta explicit această tratare la schema van-gennepiană (Ciubotaru I.H. 1999: 9).

Tipologizarea obiceiurilor din trilogia vieţii se va constitui într-un proiect al Departamentului de etnologie ieşean, materializat prin publicarea a trei volume de autor în 2009, 2012 şi 2014. Acestea valorifică răspunsurile la cele aproape 300 de întrebări privitoare la ciclul familial din *Chestionarul folcloric şi etnografic general*, la care s-au adăugat cele rezultate din cercetările directe. În cazul obiceiurilor funerare, s-au folosit preţioase informaţii din Fondul „Petru Caraman" referitoare la funeraliile tinerilor *nelumiţi*. Observând aşezarea întrebărilor în chestionarul alcătuit de Ion H. Ciubotaru în 1970, se observă că secţiunea intitulată „Obiceiuri rituale" a acestuia respectă implicit o schemă de inspiraţie van-gennepiană care porneşte de la investigarea tabuurilor din jurul femeii însărcinate şi se încheie cu reperele temporale din *cultul moşilor* în Moldova.

Deşi redactate de autori diferiţi, cele trei volume publicate în colecţia „Ethnos" a Editurii Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi au respectat o alcătuire similară în măsură să ofere cititorilor o informaţie structurată şi să încurajeze utilizarea acesteia în studii comparative sau abordări interdisciplinare. După o necesară retrospectivă bibliografică şi un studiu introductiv, volumele sunt completate de o tipologie a riturilor şi gesturilor ceremoniale şi un corpus de texte cuprinzând literatura populară care însoţeşte şi susţine desfăşurarea ritual-ceremonială. În afara acestor trăsături de structură, se poate observa că cele trei

BDD-A25165 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:10:53 UTC)

monografii din trilogia vieții, aşa cum se desfăşoară aceasta în cultura populară a Moldovei şi Bucovinei, au în comun marcarea succesiunii evenimentelor rituale în funcție de schema riturilor de trecere teoretizată de Arnold Van Gennep (Van Gennep 1996).

În prima carte a seriei, *Obiceiuri nupțiale din Moldova. Tipologie şi corpus de texte*, apărută în 2009, cercetătoarea Silvia Ciubotaru nu se limitează la aranjarea în tipologie a riturilor din cadrul nunții conform celor trei trepte descrise de folcloristul francez – *rituri preliminare*, *rituri liminare* şi *rituri postliminare* –, ci sugerează funcția pe care această aşezare o are în mentalul colectiv, şi anume nevoia de gradare a transformării care altfel, apărută şi definitivată brusc, ar fi traumatizantă (Ciubotaru S. 2009: 66). Mai mult, utilizarea schemei van-geneppiene se prelungeşte, în viziunea autoarei, dincolo de simpla constatare a acestei împărțiri ternare: „drama matrimonială se desfăşoară în trei acte, dar fiecare moment se împarte, la rândul său, în trei părți" (*ibidem*: 67). Dovedind o necesară flexibilitate a viziunii sale organizatorice, cercetătoarea nunții moldoveneşti nu ezită să completeze triada propriu-zisă a savantului francez prin elementele specifice contextului ceremonial românesc, şi anume o serie bogată de acte cathartice, apotropaice, propițiatoare şi protective care însoțesc riturile propriu-zise performate pe parcursul celor 40 de zile ale ceremonialului marital tradițional. Este de asemenea capabilă să sesizeze valoarea magico-simbolică a ternarului, aflat la temelia imaginarului arhaic românesc şi indo-european (*ibidem*: 68).

Evitarea cantonării într-un model structural predeterminat este demonstrată de Silvia Ciubotaru şi prin faptul că tipologia sa începe cu o categorie de elemente comportamentale care o precedă pe cea a obiceiurilor preliminare, dar care este specifică vieții tradiționale româneşti, fapt care o face pe autoare să constate că „dintre toate riturile de trecere, nunta are preludiul cel mai îndelungat şi consecințele cele mai durabile" (*ibidem*: 34). Această largă avanscenă a ceremonialului nupțial este reprezentată de obiceiurile premaritale, în care se integrează *scosul fetelor la horă* sau *ieşirea flăcăilor la joc* care, deşi alcătuieşte un îndelungat segment temporal în raport cu intervalul nunții propriu-zise, se conectează funcțional cu acesta. În continuare, seria *riturilor de trecere*, în terminologia lui Van Gennep, debutează cu *alegerea timpului fast* şi evenimentul *peținului* şi se încheie cu ducerea *colacilor de cununie* în dar naşilor de către fini.

Al doilea volum din cadrul acestui proiect, apărut în 2012 şi distins cu premiul „Bogdan Petriceicu Hasdeu" al Academiei Române în anul 2014, îi aparține Adinei Hulubaş şi oferă o imagine cuprinzătoare asupra obiceiurilor de naştere din Moldova. Este demn de sesizat că, în istoria cercetărilor româneşti asupra acestui compartiment al trilogiei vieții, autoarea identifică antecedente ale utilizării schemei propuse de Van Gennep. Astfel, atât Elena Sevastos, cât mai ales Simeon Florea Marian, participanți la concursul organizat de Academia Română în 1888 pentru publicarea unei monografii despre naşterea la români, urmăresc o structură tripartită a ceremonialului cu 11 ani înainte de apariția cărții savantului

BDD-A25165 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:10:53 UTC)

francez. De pildă, volumul lui Marian din 1892 debutează cu un capitol intitulat metaforic „Dorul româncei", dar care în fapt tratează rituri de anticipație (Hulubaș 2012: 11).

Subliniind funcția socială a ritului de trecere investigat, Adina Hulubaș recompune „universul de credințe concentric" cu ajutorul cărora mama și noul-născut se reintegrează treptat în comunitate (*ibidem*: 20). Gradarea de la preliminar la postliminar capătă în contextul ritualurilor cercetate aici atât o ipostază temporală, cât și una spațială. Autoarea ieșeană este în măsură să sublinieze și trăsăturile specifice ale nașterii ritualizate în spațiul moldovenesc; ea observă că, spre deosebire de modul de desfășurare a acestui ceremonial în alte spații românești, care, conform specialiștilor, este dominat de rituri de integrare, în Moldova gesturile de ocrotire a mamei și copilului capătă o relevanță mai mare în mentalul tradițional (*ibidem*: 22). Cercetarea aprofundată a diverselor stadii pe care mama și copilul le traversează în convergență cu modelul consacrat de Arnold Van Gennep îi prilejuiesc autoarei o pertinentă completare a informației parțiale pusă în circulație de autorii volumului al patrulea al seriei *Sărbători și obiceiuri*, dedicat Moldovei, în care prezentarea riturilor din jurul nașterii „începe în mod abrupt cu faza liminală – *Naşterea copilului*" (*ibidem*: 19).

În fine, volumul din 2014 care încununează trilogia moldovenească a vieții analizează strategiile puse în scenă de comunitate pentru atenuarea șocului emoțional și social provocat de dispariția unuia dintre membrii săi. Dată fiind consecvența autorului Ion H. Ciubotaru în cercetarea riturilor funerare, el adaugă aici paliere noi de analiză, de nivel socio-antropologic, precum și date obținute pe baza unor chestionare speciale menite să scoată la iveală detalii asupra comportamentului ritual al țăranilor moldoveni prilejuit de acest moment. Desigur, ordonarea actelor rituale în funcție de schema van-gennepiană îi pare cercetătorului că respectă succesiunea firească a structurii ceremonialului (Ciubotaru I.H. 2014: 3). Cunoașterea aprofundată a corpusului de texte – bocete, cântece funebre și *verșuri* –, precum și a răspândirii lor geografice conduce la configurarea unei imagini complexe a ceremonialului funebru moldovenesc în comparație cu cel general românesc. Ion H. Ciubotaru este de asemenea interesat să remarce tranziția complexului ritual de la ipostaza sa arhetipală, verificată prin cercetări arheologice, la cea contemporană, caracterizată de pierderea unor sensuri magico-mitice, dar care apar încifrate inclusiv în literatura și arta cultă. Toate aceste analize care pleacă de la contextul etnografic concret și ating judecăți de ordin antropologic, corelate cu atenția acordată dinamicii în timp a unui compartiment extrem de conservator al vieții rituale, îl conduc pe profesorul ieșean la concluzia documentată că „înmormântarea la români alcătuiește un sistem unitar, în care fiecare element își are locul și rostul său bine determinat" (*ibidem*: 10).

Vorbind despre modul în care riturile de naștere se integrează într-o structură tipologică ideală, Narcisa Știucă observă că mai mulți cercetători au contribuit, prin informațiile etnografice pe care le-au adus, la conturarea unei „invariante etnografice"

BDD-A25165 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:10:53 UTC)

a complexului preliminal, liminal şi postliminal specific naşterii (Ştiucă 2001: 6). Dar, observă autoarea, valabilitatea acestei imagini invariante nu poate fi asigurată doar printr-o simplă alăturare de date sociologice, etnografice şi folclorice. Acest scenariu livresc ideal nu va fi pertinent atâta timp cât nu va conține elemente culese în aceleaşi condiții de înregistrare şi de prelucrare a materialelor (*ibidem*: 10). Avantajat de această necesară coerență a informației de bază, de respectarea aceloraşi principii clare de tezaurizare a rezultatelor cercetării, proiectul ieşean al tipologiilor şi-a asigurat în fapt reuşita.

Actualitatea interesului pentru studiul riturilor de trecere

Sublinierea importanței sistemului ritual coerent al civilizației tradiționale româneşti o regăsim într-o operă de popularizare a diferitelor aspecte ale „tradiției populare" aparținând lui Jean Cuisenier, folcloristul francez care a avut ocazia să cunoască în mod direct satele româneşti. Autorul alege drept titlu al capitolul din acest volum dedicat tradițiilor care însoțesc ciclul vieții o expresie folosită de Van Gennep pentru a-şi denumi monografiile etnografice axate pe trilogia vieții – „din leagăn până în mormânt" („Du berceau à la tombe"), fără însă a sugera acest lucru în mod explicit, căci, probabil, pentru cititorul francez de specialitate alăturarea ar fi fost de natura evidenței. Aici, Cuisenier dă câteva exemple româneşti cu scopul de a demonstra supraviețuirea unor rituri de trecere. În privința obiceiurilor care însoțesc naşterea propriu-zisă remarcă: „În România, spre exemplu, unde tradițiile sunt vii, această atribuție îi revine unei persoane din partea mamei, de preferință o femeie mai vârstnică, *moaşa*" [subl.a.] (Cuisenier 2005: 62). El se arată de asemenea impresionat de elaborarea scenariului nupțial în țările mai conservatoare din estul Europei şi consideră că „gradul suprem de rafinament la care a ajuns această tradiție în ceea ce priveşte sistematizarea riturilor maritale este probabil ceremonialul nunții mortului în Carpați" (*ibidem*: 63–64).

Din cauza opoziției sale față de fundamentele şcolii fondate de Durkheim, lui Van Gennep nu i s-a acordat în mediul de specialitate francez atenția pe care contribuția sa teoretică ar fi meritat-o la momentul publicării *Riturilor de trecere*. De exemplu, i s-a reproşat osatura prea teoretică a volumului din 1909, un nivel prea mare de generalizare într-un domeniu al particularităților şi excepțiilor, valorificarea exclusivă a informațiilor de bibliotecă, sprijinirea pe societățile exotice sau semicivilizate şi lipsa de adaptare la folclorul societăților industrializate europene. În schimb, i s-au recunoscut meritele în anticiparea viziunii structuraliste, precum şi a celei funcționaliste.

Unora dintre aceste critici li se poate răspunde printr-o cunoaştere de profunzime a activității lui Van Gennep, care a contribuit în mod exponențial la configurarea cadrului teoretic şi metodologic al folcloristicii franceze. În volumele sale de după război, el a probat viabilitatea teoriei riturilor de trecere în monografierea obiceiurilor populare din Franța contemporană lui. De altfel, într-o

BDD-A25165 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:10:53 UTC)

notă la primul volum din *Manuel de folklore français contemporain* (apărut în 1937), acolo unde tratează ciclul familial în Franţa, marele cercetător observa deja că teoria sa publicată în 1909 devenise o formulă canonică intens folosită de specialişti, chiar dacă englezii o traduseseră prin „transition rites", iar germanii prin „Uebergansriten" (Van Gennep 1998: 109). În folcloristica românească, formula pătrunde cu mult înainte de traducerea în limba română din 1996, conturându-se de timpuriu la noi sinonimia „obiceiuri de familie" – „rituri de trecere" (Pop 1976: 125–126). În ceea ce priveşte conţinutul sistemului van-gennepian, se poate constata că acesta a fost anticipat în volumele dedicate ciclului familial redactate de Simeon Florea Marian (Bîrlea 1974: 242). Mai mult, inspiratul folclorist bucovinean vorbeşte, în „precuvântarea" la ultimul volum al trilogiei sale, care a fost în mod paradoxal cel închinat naşterii, despre existenţa unui „lanţ de datine şi credinţe, cari înfericâ viaţa românului de la naştere până la moarte" (Marian 1892: 1).

Astăzi, sistemul lui Van Gennep pare să fie consacrat de aceeaşi nevoie care l-a determinat pe autor să-l construiască, şi anume nevoia cercetătorilor de a avea la dispoziţie un principiu ordonator care să sistematizeze complexitatea uneori derutantă a universului ceremonial. Impozantul statut al teoriei van-gennepiene în reflecţiile etnologilor, sociologilor, antropologilor, psihologilor se datorează tocmai flexibilităţii conceptului său, axate pe recunoaşterea şi înţelegerea schimbărilor petrecute în viaţa individului, a societăţii şi a naturii. Tocmai de aceea, în ultimele decenii s-a considerat oportună aplicarea teoriei *riturilor de trecere* în analiza lumii contemporane aflate într-o neîntreruptă schimbare, obligată să suporte nu doar crizele existenţiale şi transformările bioculturale obişnuite, ci şi crize sociale, politice, economice, astfel încât s-a vorbit, cu ajutorul redimensionării aduse de Victor Turner ideii integratoare de *liminalitate* (Turner 1969), de antistructura societăţii contemporane, cantonată în starea liminală.

Actualitatea problematicii riturilor de trecere este susţinută şi din afara ştiinţelor etnologice; este cazul mai cu seamă al cercetării sociologice a religiozităţii contemporane. Procesul de secularizare al societăţii ultimelor decenii, aşa cum a fost el constatat şi investigat de către specialişti, ar fi determinat o diminuare a ataşamentului faţă de instituţiile şi practicile religioase. În ciuda acestui fenomen ireversibil, specialiştii au observat că oamenii moderni frecventează încă biserica atunci când participă la cele trei mari evenimente din ciclul familial. Membrii societăţilor intens industrializate se integrează astăzi în categoria „practicanţilor ocazionali" (prezenţi în biserică mai ales pentru riturile de trecere din ciclul familial sau la marile sărbători) şi mai puţin în cea a „practicanţilor regulaţi" (cei care merg la biserică cel puţin săptămânal) (Willaime 2001: 56–57). Ba chiar măsurătorile sociologice au documentat rezistenţa deosebită a acestei ipostaze a vieţii religioase – cea a riturilor familiale – în comparaţie cu oricare alta (Kokosalakis 1993: 144).

Deşi considerate încă de la finalul secolului al XX-lea ca fiind o prezenţă „reziduală" a fenomenului religios (Bruce 1995: 70), riturile de trecere reprezintă o

BDD-A25165 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:10:53 UTC)

constantă în preocupările celor care au încercat să înțeleagă şi să explice regulile de funcţionare a societăţilor moderne şi contemporane. Una dintre cele mai consistente prezentări monografice interdisciplinare a obiceiurilor familiale, realizată de istoricul social David Cressy şi dedicată Angliei secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea, îmbină examinarea socio-culturală, istorică şi etnografică şi foloseşte în mod armonios documente ecleziastice, balade populare, corespondență privată, predici de amvon şi spectacole de comedie (Cressy 1997: 5). O lectură socio-antropologică a vremurilor contemporane pune în evidență rolul încă determinant al ritualizării şi necesitatea ca aceasta să fie studiată prin aportul conjugat al unor discipline diferite (Bouvier 2000: 27).

Încercând să găsească o explicație pentru conservarea impresionantă a acestui tip de rituri de-a lungul epocilor, sociologul britanic W.S.F. Pickering respinge varianta unei iraționale şi inerțiale supraviețuiri şi propune câteva motivații. Dintre acestea, cea mai importantă este natura lor socială, faptul că ele implică familia şi comunitatea (Pickering 1974: 74), deşi tocmai lipsa de adecvare a principiului van-gennepiene la legile teoriei sociale a reprezentat motivul pentru Max Gluckman de a desființa valabilitatea schemei folcloristului francez (Gluckman 1962). Trebuie totuşi să observăm că o analiză aprofundată a modului în care aceste obiceiuri se înfățişează în monografiile etnografice discutate relevă implicațiile lor sociale. Prin urmare, este necesară continuarea cercetării statice şi istorice a acestui fenomen, astfel încât interpretările cu valoare de concluzie să se sprijine pe o diversitate de elemente şi puncte de vedere (Segalen 2002: 65). Acestea sunt doar câteva dintre rațiunile pentru care o radiografie a sistemului obiceiurilor familiale se poate constitui într-un instrument relevant pentru o cercetare socio-umană integrată.

BIBLIOGRAFIE

Bîrlea 1969 = Ovidiu Bîrlea, *Metoda de cercetare a folclorului*, Bucureşti, Editura pentru Literatură.

Bîrlea 1974 = Ovidiu Bîrlea, *Istoria folcloristicii româneşti*, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română.

Bouvier 2000 = Pierre Bouvier, *Lectură „socio-antropologică" a epocii contemporane*, în *Mituri, rituri, simboluri în societatea contemporană*, editat de Monique Segré, traducere de Beatrice Stanciu, Timişoara, Editura Amarcord, p. 19–29.

Bruce 1995 = Steve Bruce, *Religion in Modern Britain*, Oxford University Press.

Caracostea, Bîrlea 1971 = Dumitru Caracostea, Ovidiu Bîrlea, *Problemele tipologiei folclorice*, Bucureşti, Editura Minerva.

Ciubotaru I.H. 1999 = Ion H. Ciubotaru, *Marea trecere : repere etnologice în ceremonialul funebru din Moldova*, Bucureşti, Editura „Grai şi Suflet – Cultura Națională".

Ciubotaru I.H. 2008 = Ion H. Ciubotaru, *Petru Caraman. Destinul cărturarului*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza":

Ciubotaru I. H. 2011 = Ion H. Ciubotaru, *Arhiva de Folclor a Moldovei şi Bucovinei (după patruzeci de ani)*, în vol. *Metode şi instrumente de cercetare etnologică. Stadiul actual şi perspectivele de valorificare. Studii închinate memoriei savanților Ion Muşlea şi Ovidiu Bîrlea*, editori: Ion Cuceu şi Maria Cuceu, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, p. 207–224.

BDD-A25165 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:10:53 UTC)

Ciubotaru I.H. 2014 = Ion H. Ciubotaru, *Obiceiurile funebre din Moldova în contextul național*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
Ciubotaru I.H. 2015 = Ion H. Ciubotaru, *Atlasul etnografic român*, în vol. Silvia Ciubotaru, Ion H. Ciubotaru, *Vitralii. Pagini etnoculturale din presa anilor 1992–2012*, procesate, adunate și ordonate de Codrin Ciubotaru și Ionuț Ciubotaru, Iași, Editura Presa Bună, p. 289–295.
Ciubotaru S. 2009 = Silvia Ciubotaru, *Obiceiuri nupțiale din Moldova. Tipologie și corpus de texte*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
Cressy 1997 = David Cressy, *Death, marriage and death. Ritual, religion, and the life-cycle in Tudor and Stuart England*, Oxford University Press.
Cuceu 2000 = Ion Cuceu, *Probleme actuale în studierea culturii tradiționale*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană.
Cuceu I., Cuceu M. 1988 = Ion Cuceu, Maria Cuceu, *Vechi obiceiuri agrare românești. Tipologie și corpus de texte*, București, Editura Minerva.
Cuceu I. *et alii* 2005–2008: Ion Cuceu, Ion Șeuleanu, Maria Cuceu, Anamaria Lisovschi, *Ritualurile de nuntă în Transilvania*, I. *Cântecele rituale de nuntă din Bihor*, vol. II. *Orațiile de nuntă*; vol. III. *Cântece rituale din Transilvania (istorică)*, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene.
Cuisenier 2005 = Jean Cuisenier, *Tradiția populară*, traducere de Nora Rebreanu Sava, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.
Gluckman 1962 = Max Gluckman, *Essays on the Rituals of Social Relations*, Manchester, Manchester University Press.
Hulubaș 2012 = Adina Hulubaș, *Obiceiuri de naștere din Moldova : tipologie și corpus de texte*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
Ispas, Coatu 2006 = Sabina Ispas, Nicoleta Coatu (coordonatori), *Etnologie românească*, vol. I. *Folcloristică și etnomuzicologie*, București, Editura Academiei Române.
Kokosalakis 1993 = Nikos Kokosalakis, *Religion and the Dynamics of Social Change in Contemporary Europe*, în „Archives des sciences sociales des religions”, nr. 81, p. 133–148.
Marian 1892 = Simeon Florea Marian, *Naşterea la români. Studiu etnografic*, Bucureşti, Carol Göbl.
Muşlea, Bîrlea 1970 = Ion Muşlea, Ovidiu Bîrlea**,** *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, Bucureşti, Editura Minerva.
Pickering 1974 = W.S.F. Pickering, *The Persistence of Rites of Passage: Towards an Explanation*, în „The British Journal of Sociology”, Vol. 25, No.1, p. 63–78.
Pop 1976 = Mihai Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice.
Rogan 2012 = Bjarne Rogan, *The Institutionalization of Folklore*, în *A Companion to Folklore*, edited by Regina F. Bendix, Galit Hasan-Rokem, Oxford, Wiley-Blackwell, p. 598–612.
Sărbători și obiceiuri 2001 = *Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului etnografic român*, vol. I. Oltenia, coordonat de Ion Ghinoiu, București, Editura Etnologică.
Sărbători și obiceiuri 2004 = *Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului etnografic român*, vol. IV. Moldova, coordonat de Ion Ghinoiu, București, Editura Etnologică.
Segalen 2002 = Martine Segalen, *Etnologie. Concepte și arii culturale*, traducere de M. Gyurcsik, Timișoara, Editura Amarcord.
Știucă 2001 = Narcisa Alexandra Știucă, *În pragul lumii albe*, București, Centrul Național de Conservare și Valorificare a Tradiției și Creației Populare.
Taloș 2010 = Ion Taloș, *Cuvânt-înainte* la *Tipologia folclorului din răspunsurile la Chestionarele B.P. Hasdeu*, ediția a II-a, revăzută și adăugită de Ioan I. Muşlea, București, Editura Academiei Române.
Turner 1969 = Victor Turner, *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*, Chicago, Aldine Publishing & Co.
Van Gennep 1996 = Arnold Van Gennep, *Riturile de trecere*, traducere de Lucia Berdan și Nora Vasilescu, studiu introductiv de Nicolae Constantinescu, Iași, Editura Polirom.

BDD-A25165 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:10:53 UTC)

Van Gennep 1998 = Arnold Van Gennep, *Le folklore français. Du berceau à la tombe. Cycles de Carnaval – Carême et de Pâques*, préface de François Lacassin, Paris, Robert Laffont.
Willaime 2001 = Jean-Paul Willaime, *Sociologia religiilor*, ediția a doua revăzută, traducere de Felicia Dumas, Iaşi, Editura Institutul European.

THE FOLKLORE ARCHIVE OF MOLDAVIA AND BUKOVINA, AND THE TYPOLOGIES OF RITES OF PASSAGE

ABSTRACT

The paper discusses the emergence of folklore typology as part of the folklore's institutionalization as a discipline at the end of the 19th century, and the development of new ways of publishing the collected ethnographic documents. In Romanian folkloristics, the typology starts to be regarded as a necessary phase of the professional ethnology and its broad projects. Nevertheless, the conceptualization is not followed by actual achievements, and the field would have to wait for the much needed Romanian typology of rites of passage. Therefore, the recently finished project of the Folklore Archives of Moldavia and Bukovina functioning in the department of ethnology within the "A. Philippide" Institute of Romanian Philology, which resulted in three volumes about birth, wedding and funeral customs in Moldavia, deserves a special attention. In their books, Adina Hulubaş, Silvia Ciubotaru and Ion H. Ciubotaru organized the ethnographical information according to Arnold Van Gennep's consecrated framework of rites of passage which was considered to be a comprehensive tool for accurately describing family rituals as they were performed in Moldavia. The growing importance of researching this dimension of social and religious life is proved by the lasting interest shown to it by other contemporary social sciences, a fact which places the three typologies discussed here in a significant academic context.

Keywords: *typology*, *folklore archive*, *Romanian folkloristics*, *Moldavia*, *rites of passage*, *social sciences*.

BDD-A25165 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:10:53 UTC)

BDD-A25165 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:10:53 UTC)